

חשד לפגיעה מינית בתוך הקהילה – המשבר הצפוי והדרך לאיחוי

כתבה: אילנית ימיני- היחידה למניעת התעללות בילדים ובני נוער

שפ"י משרד החינוך¹

במאמר מתומצת זה אבקש לתאר תהליכים צפויים ואף טבעיים שייתכן ויתרחשו בחוויות הפרט הנפגע פגיעה מינית ע"י דמות מוכרת ומשמעותית מתוך "ביתו" כפי שהם מתוארים במקורות מקצועיים שונים. אבקש להצביע על תהליכים מקבילים המתרחשים ברמת המערכת המשפחתית, המערכת הארגונית (בי"ס או רשות מקומית) והמערכת הקהילתית ואסיים את המאמר בכיווני התמודדות בעת משבר מעין זה.

אירוע של פגיעה מינית הינו אירוע מאיים עבור כל מי שנחשף אליו. המפגש בין קהילה דתית תורנית ובין פגיעה מינית יוצר סערה בכל חלקי הקהילה. כאשר במרכז המשבר ניצב מנהיג תורני החשוד כפוגע מיני בתוך קהילתו **דומה הדבר לאירוע של פגיעה מינית בתוך המשפחה**. בתפיסתו של הפרט בקהילה משמש המנהיג "אב רוחני" עבורו ומבחינה זו מקבלת הסיטואציה מימדים של טראומה אליה מגיבים השותפים בקהילה, "ילדיו" של האב הפוגע. אנו יודעים כי חלק מהשלכותיה של טראומה – שהיא שוברת רצפים ברמת הפרט. תחושת הרצף חיונית לצורך תפקוד המשכי ומקנה תחושת ביטחון, יציבות והמשכיות. אירוע טראומטי של פגיעה מינית סודק ושובר רציפויות הן ברמת הפרט והן ברמת הקהילה. בספרות המקצועית מדברים על מספר רציפויות שהפרט מקיים במהלך חייו:

הרצף התודעתי – קוגניטיבי: במהלך חייו אנו לומדים חוקים ומבינים מהלכים של סיבה ותוצאה. כך יש באפשרותנו לנבא תגובות והתנהגויות של אנשים. כאשר מתעורר חשד או נחשף מקרה אשר בו דמות משמעותית בקהילה פגעה מינית, החוויה היא כי אין רצף הגיוני שיכול להסביר את המעשה. שום סיבה לא תוכל להסביר את התוצאה. לקיטוע ברצף התודעתי יהיו כמה ביטויים: שמועות מתרוצצות, אין מידע מסודר שעובר, העובדות עמומות, אנשים מתקשים להתרכז ולתפקד כרגיל ונשמעים קולות ואמירות כגון: הדברים לא מתקבלים על הדעת, כיצד ייתכן שתלמיד חכם ירא שמיים יבצע משעים כאלה? וודאי שיש כאן טעות, הכול שקר וכדו'.

הרצף החברתי: רצף זה מדבר על היותנו שייכים לקבוצה מרגע לידתנו. ישנם כללים וטקסים המתקיימים בקבוצה, וההיררכיה החברתית גם היא ברורה ומנהלת את חבריה. כאשר ישנה פגיעה מינית בקבוצה נסדק גם הרצף הזה. תחושת השייכות מתערערת. מעמדה של הדמות

¹ על בסיס מאמר שנכתב בידי שוש צימרמן

מדינת ישראל
משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
השרות הפסיכולוגי ייעוצי
רח' דבורה הנביאה 2, ירושלים 91911
www.education.gov.il/shefi

המשמעותית החשודה בפגיעה מתערער. מערכי הכוחות בתוך הקהילה נבדקים מחדש. לקיטוע הזה ישנם ביטויים כגון:

התנתקות חברתית וגינוי, פיצול בתוך הקבוצה, בין תומכים ובין מגנים, בין מאמינים ובין אילו המסרבים להאמין, בין המבקשים לשתוק והמבקשים לזעוק. בין מאשימים לנאשמים וכדו'. למי אנו מחויבים כעת לנפגעים או לחשוד כפוגע? אל מי נצטרף? הבחירה לדבר בעד או נגד המנהיג המואשם, חוויות הצדדים, הינם ביטוי לשבר ברצף הזה.

רציפות התפקיד: לכל אדם תפקידים בחייו (הורה, בן זוג, אח, חבר, תלמיד, איש מקצוע וכדו'). תפקידים אילו מעניקים משמעות וביטחון עבור הפרט. אירוע של פגיעה מינית עלול לפגוע גם בזהות התפקיד. בקהילה משמשים המנהיגים-אנשי הרוח, החינוך הוועד וכדו' בתפקיד הורי, שהם כעין ילדים. פגיעה של"הורה" ב"ילדו", של מנהיג "בצאן מרעיתו", היא בלתי נסבלת. ניצול של סמכות, כוח ומעמד. תפקידו של מורה ומחנך אינו מתיישב עם מעשים של פגיעה. יתכנו ביטויים כגון: ערעור האמון במנהיגים ובבעלי תפקידים אחרים, חוויה של חולשה וחוסר מסוגלות לשאת בעול התפקיד וכן פעילות של אנשים שלא בהתאם לתפקידם והגדרת התפקיד. שאלות כמו מי ינהיגנו כעת? ומה תפקידנו כעת? על מי אפשר לסמוך? וקולות קשים יותר כגון: "אי אפשר יותר לסמוך על איש"- יתכן ויעלו. גם אשמה עצמית על חווית כישלון בתפקיד ההורי של מי שילדיו נפגעו ע"י אותה דמות סמכות? האם אנו יודעים כיצד להגן על ילדינו? למה לא דיברנו עם ילדינו איך לשמור על עצמם? האם לא חינוכנו להבחין בין טוב לרע? כל אלה הנם ביטוי לשבר ברצף התפקיד.

הרצף ההיסטורי: כולל כל מה שאדם זוכר ויודע על עצמו בכל הרמות: גופנית, רגשית, בינאישית וערכית. מי שנפגע מפגיעה מינית, יכול לחוש ששום דבר אינו עוד כפי שהיה. ישנו שינוי בתחושת הערך העצמי והגוף מגיב בתחושות פיזיות שונות. ברמת קהילה שבתוכה התחוללה פגיעה יכולים להופיע ביטויים דומים: שוב לא נהיה כבעבר, הביטחון הפיזי והנפשי בתוך הקהילה מתערער. ניתן יהיה לשמוע אמירות כמו: "אינני יכול לישון או לאכול מאז נודעו הדברים" "אין לי אויר וקשה לי לנשום". הייאוש וחוסר האונים עלולים להשתלט ותחושות של ניכור, עייפות וביקורתיות יופיעו. אנשים שואלים עצמם, "אם בארזים נפלה שלהבת מה יגידו אזובי הקיר?" אחרי מי הלכתי? האם אוכל שוב לסמוך על אבחנותי? על עצמי? על מורי הדרך שבחרתי? אמירות כגון: "חשבתי שאצלנו זה לא יכול לקרות", אנחנו שמחנכים את הילדים ללכת בעניים עצומות אחרי מורים, רבנים, לכבד מבוגרים ולא לערער על דבריהם-אנחנו אשמים", הן ביטוי לשבר ברצף ההיסטורי כמו גם שאלות אמוניות, שאלות לגבי הערכים והדרך והתהייה "איפה טעינו"?

בניסיון להתמודד עם חווית המשבר והקיטוע שיוצרת פגיעה מינית בתוך הקהילה, ומתוך הקושי להתמודד עם המורכבות שבהכלת הפוגע והנפגע "בבית אחד" נוצרים תהליכי פיצול (SPLIT). פיצול בין "טובים ורעים", בין "אשם" ו"חף מפשע", יש שאוחזים בקוטב אחד ויש שאוחזים

מדינת ישראל
משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
השרות הפסיכולוגי ייעוצי
רח' דבורה הנביאה 2, ירושלים 91911
www.education.gov.il/shefi

בקוטב הנגדי. גם ביטויי אמון מוחלט או חוסר אמון והכחשה נחרצת, האשמת הפוגע מחד והאשמת הנפגע כמי שמגזים או מוציא שם רע ואפילו מעליל עלילת דם. כל אילו הם ביטויים למנגנוני הפיצול.

אחד הביטויים אליהם צריך לשים לב ומהם להיזהר הן הביטויים של מבוגרים משמעותיים אחרים בקהילה (כמו מחנכים) שמתוך זעזועם ומהשבר בכל הרצפים, מכנסים את תלמידיהם ומצהירים "הכל שקר, עלילת דם, אין מצב שאדם כמוהו יעשה מעשים כאלה". אמירות מעין אילו משתיקות ומשתקות ילדים, נערים ונערות היושבים בקהל וייתכן ונפגעו בעבר או שעדיין מצויים בתוך מערכת של ניצול ופגיעה. חוסר האמון המוצהר ומחיקת קולו של הנפגע מבטיחה את המשך קשר השתיקה, את השמירה על "הסוד הנורא" ועוצרת את הנפגע מלפנות לקבלת סיוע. דבר שללא ספק אותם אנשי חינוך לא היו רוצים שיקרה.

מנגנוני הפיצול שאנו מפעילים כמנגנונים הישרדותיים וכתגובות הגנתיות מפני ה"מכה" שנפלה עלינו. תגובות אילו מתחברות לצורך שלנו לראות את העולם כתהליך צפוי, לדעת מראש מי מועד לפורענות ועל מי ניתן להישען. האפשרות שרב קהילה או דמות משמעותית בה ייפגע מינית מפרה את הסדר הבסיסי בעולם, בקהילה ובחיי האדם הפרטי ועל מנת למנוע מהידיעה הקשה לחלחל אלינו אנו "מתפצלים" ממנה ודוחים אותה ובכך יוצרים חיץ בין האיום ובינינו.

תהליכי הפיצול משרתים כאמור את הפרטים והקהילה ומסייעים בשלב הראשוני של המשבר להסתגל ולשרוד. אולם לטווח הארוך יותר קהילה ופרטים הנעולים בתוך הפיצול ההכחשה, הצמצום והמזעור של הדברים לא יוכלו לאחות את השבר. על מנת לצאת מן המשבר יש לראות את המורכבות, להתייחס אל האינפורמציה המדווחת ולא לעוות אותה, לחוש בה, להכיר בהשלכות ולנוע אל תהליך של קידום האינטגרציה. תהליך של יצירת אינטגרציה כרוך בלמידה(הלמידה לא מתאפשרת בפרוץ הסערה, אולם בשוך הסערה נפתחת הזדמנות ללמוד). למידה תאפשר הזדמנות להתפתח ברמה הרגשית, לפתח תגובות מגוונות ולראות דברים ברצף. איך נתייחס למצב כפתח ללמידה? מה ניתן ללמוד מהניסיון הזה שהביא עלינו ה' כיצד עלינו לפעול כדי למנוע הישנות של מקרים כאלה?

שאלות אילו, אם נעסוק בהן, יקדמו את התפתחות האינטגרציה והבניה מחדש של הרצפים, ויסייעו לפרטים בקהילה החשים את הפגיעה להתאושש ולצאת מחוזקים מן המשבר.

ישנם צעדים נוספים שיכולים לתרום לאיחוי המשבר. הקמת צוותי חשיבה ופעולה בבתי הספר ובקהילות השונות, הוצאת מסרים ברורים והתייחסות מאורגנת של ההנהגה לסיטואציה, שיחות בפורומים שונים עם תלמידים, מורים, הורים והזמנה להשמעת הקולות השונים. פרסום נהלים וגופים אליהם ניתן לפנות במקרים דומים והדגשת הכוחות, המשאבים והערכים העומדים לרשותנו טרם המשבר ואחריו.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
השרות הפסיכולוגי ייעוצי
רח' דבורה הנביאה 2, ירושלים 91911
www.education.gov.il/shefi

עם כל הקושי שבדבר, משבר פגיעה מינית בקהילה, יכול להוות מנוף לצמיחה, לליבון שאלות מהותיות וערכיות, לבניית תהליכים ומנגנונים קהילתיים ולהידוק קשרים ותמיכה.